

Мовностилістичні особливості художньої критики Марії Білоус-Гарасевич

Здобутки багаторічної плідної літературної діяльності Марії Білоус-Гарасевич, знаної й глибоко шанованої за кордоном, зокрема в українській діаспорі США, до України в більш-менш повному обсязі прийшли відносно недавно. У 1998 році на американській землі коштом авторки було видано великий (на 768 сторінок) том її вибраних творів під промовистою назвою «Ми не розлучались з тобою, Україно» [1]. Письменниця подбала й про те, щоб ця книга потрапила до якомога більшої кількості читачів — будівничих незалежної Української держави, про яку мріяли, в ім'я якої жили й діяли герої численних її літературно-критичних праць. А п'ятьма роками пізніше, 2003 року, вже в Києві виходять за тією ж назвою другий і третій томи цього унікального видання [2; 3]. Марія Білоус-Гарасевич є насамперед літературним

критиком, основу її творчого доробку становлять статті, нариси, есе, літературні портрети. Дослідницький метод критика Яр Славутич визначив як інформативно-аналітичний, а стиль відповідних творів як ясний, недвозначно зрозумілий [1]. До цих об'єктивних характеристик варто, з нашого погляду, додати естетичне позначення авторських літературно-критичних оцінок, особливо стосовно аналізованої поезії.

З творчою діяльністю Марії Білоус-Гарасевич пов'язане означення критики як художньої (поетичної). На одному з ювілейних вечорів письменниці поет-лірик Олекса Веретенченко сказав: «Існують в літературі такі жанрові означення, як драма, поезія, проза, поезія у прозі, але Марія Гарасевич виробила тільки її властивий стиль поетичної критики. Дійсно, красі її вислову немає меж» [1: 52]. Аналогічну думку висловлює й літературознавець Оксана Сліпушко в передмові до другого тому видання: «Сама пані Марія зізнається, що вона вибрала стиль художньої критики, у якій би людинолюбство взагалі, любов до письменника зокрема, і насамперед розуміння твору не в розважальному аспекті, а лише в його суті, ідейності, художніх засобах, вартості даного літературного твору було б головним. Треба сказати, що власне Марія Гарасевич сформувала цей стиль. Такий підхід виявився цілком позитивним і цікавим для читача» [2: 13]. У цій статті робимо спробу розглянути характерні мовностилістичні засоби художності в належних за змістом до літературної критики текстах Марії Білоус-Гарасевич, що ввійшли до тритомника «Ми не розлучались з тобою, Україно». Вище зовсім не випадково йшлося про тих, кому були присвячені літературно-критичні праці, як про героїв відповідних творів, оскільки вони не просто були об'єктом наукового аналізу, а поставали перед читачем у мистецькому вимірі чутливого до талановитого поетичного слова справжнього його цінителя.

Характеризуючи творчість Марії Білоус-Гарасевич як літературного критика, Оксана Сліпушко у згаданій нами раніше передмові вказує на досить широкий спектр зацікавлень авторки й відзначає передусім афористичність визначення нею суті таланту видатних творчих особистостей [2: 13]. Саме такими лаконічними формами, місткими змістом і смыслом, є, наприклад, визначення знакових постатей в українській культурі: Тараса Шевченка — як *«вічної людини, чий дух витає у кожному з нас»* [1: 59]; Лесі Українки — як *геніальної поетеси, яка «гордо ступає у вічність з серцем вільнішим, ніж у всіх людей»* [1: 81]; Івана Франка — як *«велетня духу, велетня думки й прагнень, велетня творчої спроможливості, велетня праці, людини великого серця й символу українського народу-трударя»* [1: 88]. Схильність до афористичного вислову помітна у багатьох творах Марії Білоус-Гарасевич, афоризми письменниці не тільки подають узагальнені оцінки описуваного, але

й виражають її життєві орієнтири та творче кредо. Сказане можна проілюструвати хоча б такими прикладами: «*Хто родився покликаний покласти життя для ідеї — не змарнує його*» [1: 325]; «*Життя не має меж у своїй багатогранності, як не має меж і глибина та відмінність сприйняття його людською душею*» [1: 349]. Поряд з актуалізованими фразами публіцистичного характеру на зразок наведених вище можна знайти також власне поетичні афоризми, як-от: «*Письменники — найцінніша ozdoba в короні всього мистецтва...*» [2: 166]. Покладений в основу афористичного вислову художній образ відзначається свіжістю, оригінальністю, вишуканістю, що свідчить про безумовний мистецький дар творця афоризму.

Дослідники творчості літературних критиків пов'язують її здебільшого з публіцистичним стилем, орієнтуванням на масового читача, що зумовлює широке використання експресивних мовних засобів відкритого, агітаційного характеру. Ознаки публіцистичності характерні як для літературно-критичних статей, так і для промов, листів тощо, особливо в ХХ ст. [6: 83]. Публіцистичний стиль водночас послуговується емоційно забарвленими засобами оцінності, що нерідко набувають і художньої значущості. Найбільшою мірою це стосується літературно-художнього есе з його невловимістю жанрових рамок [6: 84] та присутністю в ньому авторського «я», чому сприяють і відповідні мовні засоби [5: 229]. Якщо публіцистичність тексту досягається, на думку Світлани Єрмоленко, «завдяки влучним характеристикам, епітетам, нагнітанням оцінок, лексично-семантичним повторам» [4: 307], то естетична його вартість забезпечується використанням різноманітних мовних засобів, у тому числі названих, як художніх знаків. Емоційне сприйняття описуваних фактів і явищ зумовлює ліричний струмінь, виразну суб'єктивність оцінок і характеристик, кореговану естетичним критерієм, що наочно демонструє художня критика Марії Білоус-Гарасевич, уміщена у виданні «Ми не розлучались з тобою, Україно».

З-поміж мовностилістичних засобів для словесного означення явищ, аналізованих критиком, на увагу заслуговує насамперед епітет, адже простір художнього означування в культурі взагалі й літературі зокрема є практично безмежним. Навіть добре знайомі традиційні епітети під пером Марії Білоус-Гарасевич набувають додаткового смислу, актуалізують найважливіше, звучать по-новому. Так, авторка характеризує любов Тараса Шевченка до України як щось «*унікально велике, глибоке, величне й нестямно рідне*» [1: 61]. А ось ціле мереживо мальовничих епітетів, що відтворюють «*чарівну вроду нашої землі*», неповторну красу України: «*Такої Божої благодаті, яка спадає до неї в **рожеві** світанки, чи в день **тихий, прозорий, лагідний** — озолочений **безкраїми золотокосими** полями й соняшним саявом, коли **тремтячоніжна** пісня*

жайворонка об'єднує землю з небом; чи то вечорами, чи в місячні синьо, синьо-срібні ночі розспівані над ріками, гаями, садами соловейками та нашою гарною піснею — такої Божої благодаті ніде на світі немає... » [1: 64]. Подібні лірично-патетичні пасажи в розглядуваних нами творах Марії Білоус-Гарасевич не є рідкістю. Низка епітетних структур становить образну основу й емоційно забарвлює оповідь, зокрема, в зачині статті про «Зорепад» Миколи Понеділка, де критик подає *«життєдайні пагони»*, що зродили ту книжку *«великої драми»*: *пристрасну, глибоку, ніжну любов до рідної землі — багаторічної Херсонщини; золотисто-голубу прозорість жайворонкової мрійливої днини; срібні зорепадні солов'їні ночі; юне волелюбне серце; незагоєну гарячу тугу* [1: 370]. Формантами стилю художньої критики є також епітети, що увиразнюють окремі деталі, факти, явища оцінно-естетичним значенням, наприклад: *шедевр-чудо* — про «Лісову пісню» Лесі Українки, *болючо-нуртуюча* — про Мавку, *таємничо-розкішні* — про волинські праліси [1: 76]; *розхристані* — про роки Першої світової війни [1: 321]; *міжобри́йна* — про поезію Ганни Черинь [1: 406] та ін. У широкому вживанні індивідуально-авторських епітетів виявляється взаємодія властивого літературній критиці науково-публіцистичного стильового різновиду з художнім.

Значна частина оцінок Марією Білоус-Гарасевич літературних явищ виражена яскравими метафорами, що є ніби відлунням образно-символічної мови автора. Проілюструємо цю думку характеристикою поетичної збірки Теодора Курпیتی в есе «Любов — вічна»: *«Безмежна любов у поета асоціюється з кольором безмежного неба — як одному, так і другому ні кінця, ні краю немає, і сльози його, що ллються з до краю зболілого серця, розцвіли блакитними трояндами, щоб ніколи не зів'янути... »* [1: 261]. Привертає увагу вміння критика проїнятися духом аналізованого твору, відчутти його емоційну напругу, як, наприклад, в оцінці оповідання Марка Вовчка «Горпина»: *«Його драматична вібрація сягає найвищої напруги й до цих пір сприймається з хвилюванням аж до фізичного болю»* [1: 245–246]. Іноді, зокрема в листах, натрапляємо на місткі афористично виражені характеристики: *«Ваша творчість — це частина вічності всіх нас»*, — до Уласа Самчука [3: 67], *«Ви один з останніх могиканів серед недавно ще рясного цвіту письменників»*, — до Ганни Черинь [3: 105]. Однак частіше Марія Білоус-Гарасевич подає розлогі образно-емоційні оцінки, що лягають на душу читачеві: *«Любовна лірика Р. Кедрa формувалася, як молоденька дівчина формується в жінку. Спочатку була наївна, грайлива, згодом набрала все глибшого звучання, аж до вислову кохання, що нерозлучне із стражданням»* [1: 290–291]. Чи не найбільше роздумує критик про письменницьку долю взагалі, і ці роздуми нерідко втілюються в худож-

ній твір-мініатюру, як цей, наприклад, фрагмент із матеріалу про Докію Гуменну: *«Либонь, письменники у своїй крилатій долі, яка то підносить їх високо в небо, то, спустивши крила, боляче кидає їх об землю, — все ж таки найщасливіші на земній планеті, бо лиш вони лишаться по-справжньому вічно живими між людьми»* [1: 312]. За змістовою цілісністю і стилістичною довершеністю останню ілюстрацію можна віднести до афористичних висловів чи принаймні співвіднести з ними. Схильність Марії Білоус-Гарасевич до афористичності стилю очевидна.

Відома думка О. Потебні щодо тлумачення міфу (перекладати з метафори на метафору) може бути поширеною і на художню літературу, насамперед поезію, де дослідник має володіти поетичним словом, а не вдаватися до перекладу мови художньої на звичайну. Правомірність саме такого підходу до аналізу літературно-художніх надбань підтверджує творча діяльність Марії Білоус-Гарасевич. Прагматичне спрямування її літературно-критичних праць не виключало наявності в них відчутних естетичних ознак, оскільки основні їх ідеї були спрямовані на відбиття в читацькому сприйманні не лише художнього світу аналізованого автора, а й естетичної оцінки того неповторного світу критиком.

Література

1. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране, 1952–1998, видання автора. — Детройт, 1998. — 768 с.
2. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. Т. 2. — К.: Аконіт, 2003. — 480 с.
3. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. Т. 3. — К.: Аконіт, 2003. — 320 с.
4. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). — К.: Довіра, 1999. — 431 с.
5. Жанри і стилі в історії української літератури / В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін.; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. — К.: Наук. думка, 1989. — 284 с.
6. Мазур Н. Есе як жанр публіцистичного стилю // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2003. — Вип. 170–171: Слов'янська філологія. — С. 82–86.